

Wat houdt Oppositional Defiant Disorder (ODD) in en hoe kan er door de leerkracht gehandeld worden om de leerling en de klas te ondersteunen?

Dit artikel richt zich door middel van literatuuronderzoek op de vraag wat Oppositional Defiant Disorder (ODD) inhoudt en hoe de leerkracht kan handelen om een leerling met deze stoornis en de klas te ondersteunen. Een leerling met ODD laat dwars, uitdagend en wraakzuchtig gedrag zien. Het opbouwen van een goede band met de leerling, het stellen van haalbare doelen met betrekking tot gewenst gedrag, het letten op de communicatie naar de leerling toe, het ondersteunen met betrekking tot de executieve functies en het bouwen aan positieve veilige groep, ondersteunen de leerling en de klas.

Twijfelen aan jezelf als leerkracht, leerlingen die bang zijn of gedrag imiteren, ouders die worden aangekeken op het gedrag van hun kind. Een leerling die ODD heeft kan veel teweegbrengen in zijn omgeving. De leerling voelt zijn omgeving als vijandig (Horeweg, 2014). Het gedrag heeft niet alleen consequenties voor de omgeving, maar zeker ook voor de leerling zelf. De leerling weet sociaal niet goed te handelen en kan hierdoor verstoten worden uit de groep (Balansdigitaal, 2012). De leerling heeft een goede ondersteuning nodig op school, voor zichzelf, maar ook voor zijn klasgenoten. De leerkracht heeft hier een belangrijke taak in. Leerkrachtgedrag is namelijk van invloed op leerlingen (Pameijer et al., 2009). Om de leerling zo goed mogelijk te helpen is kennis nodig over de stoornis en kennis over het handelen. Dit leidt ons tot de centrale vraag: Wat houdt ODD in en hoe kan er door de leerkracht gehandeld worden om de leerling en de klas te ondersteunen?

In dit artikel wordt informatie gegeven over de kenmerken van ODD, de prevalentie en comorbiditeit. Daarnaast worden handelingsadviezen aangereikt voor de leerkracht.

Kenmerken

ODD is een stoornis waarbij dwars, uitdagend en wraakzuchtig gedrag naar voren komt (Horeweg, 2014). Daarnaast zijn er emotionele symptomen. Leerlingen kunnen zich moeilijk inleven in anderen en zich moeilijk houden aan gedragsregels (Baard & van der Elst, 2010). Volgens Tolan en Leventhal (2013) laten leerlingen met ODD negatief, ongehoorzaam en opstandig gedrag zien en gaan ze steeds discussies aan. Een leerling met ODD is snel boos en gefrustreerd (Horeweg, 2014). Regels en verzoeken van volwassenen worden overtreden. Anderen worden met opzet geplaagd en geërgerd. De schuld van het uiten van ongewenst gedrag ligt volgens de leerling niet bij zichzelf, maar bij anderen. Heeft iemand iets verkeerd gedaan in de ogen van de leerling, dan wil hij/zij daar wraak op nemen. Nu we weten dat leerlingen met ODD vaak dwars uitdagend en wraakzuchtig gedrag laten zien, kijken we naar de diagnose, de prevalentie en de comorbiditeit.

De diagnose, prevalentie en comorbiditeit

De prevalentie van ODD is ongeveer 3% (Matthys & van de Glind, 2013). Om de diagnose te krijgen, moet het kenmerkende gedrag zich meer dan 6 maanden voordoen (Tolan & Leventhal, 2013). Het gedrag zorgt voor ernstige problemen voor de leerling en past niet bij zijn leeftijd en de ontwikkelingsfase. Stoornissen mogen gesteld worden door gz-psychologen, psychiaters en psychotherapeuten. ODD komt vaak samen voor met ADHD en Gilles de la Tourette (Balansdigitaal, 2016). ODD is een stoornis die aangeboren is, genetische factoren spelen een rol (Horeweg, 2014). kindkenmerken (bijv. temperament en een vertraagde ontwikkeling) en omgevingsfactoren (bijv. scheiding van ouders en inconsequente opvoeding) vormen een risico. Daarnaast zijn er beschermende factoren, zoals het hebben van een goede band met een familielid en een goed gevoel van eigenwaarde (Balansdigitaal 2012). De diagnose, prevalentie en comorbiditeit zijn duidelijk. We maken nu de overstap naar de handelingsadviezen.

Handelingsadviezen

Algemeen

Leerlingen met ODD zien vaak hun eigen bijdrage aan conflicten niet (Horeweg, 2014). De omgeving wordt als vijandig gezien en dit gevoel versterken ze door conflicten aan te

gaan. Hierdoor is het lastig om het probleemgedrag aan te pakken. Hieronder zullen algemene handelingsadviezen worden gegeven, maar daarnaast ook adviezen met betrekking tot het communiceren met een leerling met ODD en het omgaan met een taak. Daarna wordt gekeken naar het effect van een leerling met ODD op de groep.

Wat het belangrijkste is in de ondersteuning van de leerling, is het aangaan van een band, een relatie. De leerling moet het gevoel krijgen dat hij er als persoon mag zijn, ondanks het probleemgedrag dat hij/zij laat zien (Horeweg, 2014). Een band kan worden opgebouwd door er bijvoorbeeld altijd voor de leerling te zijn, te praten over interesses van de leerling en het geven van complimenten over (kleine) dingen die goed gaan. Een beloningssysteem kan ondersteuning bieden. Het is hierbij van belang dat samen met de leerling wordt besproken welk gedrag gewenst is en de lat niet te hoog te leggen. Samen met de leerling kunnen doelen worden gesteld, bijvoorbeeld aan de hand van de methode Mission Possible. Let erop dat deze doelen wel haalbaar zijn, zodat de leerling hiervoor beloond kan worden. Als er regels worden opgesteld, formuleer deze dan positief, zodat het geen verbod wordt (Horeweg, 2014). Leerlingen met ODD zullen juist ingaan tegen verboden. Het is goed om aan het eind van de dag te evalueren: wat kan er beter, maar vooral: wat gaat er goed. Een gedragspatroongrafiek kan dit visualiseren.

Vaak zijn er triggers waardoor een leerling probleemgedrag laat zien. Het is van belang om de leerling te observeren en achter deze triggers te komen (Balansdigitaal, 2012). Aan gezichtsuitdrukkingen, lichaamshouding en gedrag kun je vaak zien of er een conflict aan het ontwikkelen is. Een signaleringsplan kan helpen om deze fasen in het gedrag van de leerling te omschrijven, zodat conflicten sneller gezien of voorkomen kunnen worden. Een afreageerplek kan ervoor zorgen dat een leerling zich terug kan trekken en zijn frustraties kwijt kan. Een time-outplek kan een uitweg bieden voor zowel de leerling als de leerkracht, als de leerling over de grenzen heen gaat (Horeweg, 2014). Vertel rustig, kort en duidelijk waarom de leerling daar zit en wat hij/zij beter of anders had kunnen doen. Op een later moment, als de leerling tot rust is gekomen, kan hierover worden gepraat.

Hierboven zijn algemene adviezen beschreven met betrekking tot het opbouwen van een band, het stellen van doelen voor gewenst gedrag en het samen bespreken hiervan. Daarnaast is gesproken over het ontdekken van de triggers. Hieronder zal gesproken worden over het communiceren met leerlingen met ODD.

Communiceren met de leerling

Met betrekking tot communicatie is duidelijkheid het belangrijkste (Horeweg, 2014). Let goed op wat er gezegd wordt en hoe. De leerling voelt de omgeving namelijk als vijandig aan. Reacties kunnen op een verkeerde manier worden opgevat. Grenzen moeten duidelijk zijn voor de leerling en ook consequenties die hiermee samenhangen. Reageer als leerkracht niet uit emotie, omdat hier zwakke plekken van de leerkracht worden getoond. Leerlingen met ODD zijn naar deze zwakke plekken op zoek, omdat ze hier op in kunnen spelen. Tevens zorgt reageren uit emotie ervoor, dat reacties niet altijd goed worden gegeven en straffen niet passend zijn.

Als men wilt dat een leerling iets gaat doen, moet dit niet met een vraagvorm worden gezegd (Balansdigitaal, 2012). De leerling kan op een vraag namelijk nee zeggen. Geef duidelijk aan wat er verwacht wordt en wanneer. Zorg ervoor dat er geen lichamelijk contact is, omdat leerlingen met ODD dit niet fijn vinden en dit voor conflicten kan zorgen. In een signaleringsplan kan beschreven worden hoe er op probleemgedrag wordt gereageerd. Het is van belang om de leerling hier zelf bij te betrekken, zodat de leerling weet wat hij/zij kan verwachten bij bepaald gedrag.

Bespreek na een conflict, als de leerling weer tot rust is gekomen, de volgende punten: wat gebeurde er, wat dacht de leerling op dat moment en wat voelde hij/zij daarbij (Horeweg, 2014). Bespreek hoe dit de volgende keer anders kan. Verlang niet dat de

leerling zijn/haar excuses aanbiedt, omdat de leerling zijn/haar bijdrage niet ziet en de schuld vaak bij een ander legt. Naast de communicatie ligt er een grote behoefte bij het ondersteunen van het uitvoeren van taken. Dit is het volgende punt wat aan bod komt.

Het uitvoeren van taken

Leerlingen met ODD hebben executieve functies die minder goed ontwikkeld zijn. Ze hebben moeite met het plannen en organiseren van hun werk (Balansdigitaal, 2012). Hierdoor willen ze bepaalde taken niet maken en zeggen er geen zin in te hebben. Reageer door te laten merken dat er begrip is voor het gevoel van iets niet willen, maar dat het werk toch gedaan moet worden (Horeweg, 2014). Ondersteun de leerling bij het organiseren en plannen door opdrachten in deelopdrachten aan te bieden, de tijd visueel te maken en feedback en complimenten te geven op het werk dat gemaakt is. Naast het ondersteunen van de leerling met ODD, is het van belang om te kijken naar de groep als geheel en het ondersteunen van de groep. Hierover in het volgende stuk meer.

Invloed op de groep en wat kan een leerkracht hieraan doen?

Het effect van leerlingen met ODD op de groep kan groot zijn (Horeweg, 2014). Medeleerlingen kunnen bang zijn of kunnen het gedrag kopiëren, omdat ze het stoer vinden. Maar de leerling met ODD kan ook verstoten worden uit de groep. In het begin van het schooljaar en het gehele schooljaar door zal er gewerkt moeten worden aan het groepsgevoel. Vooral de vorming van de groep in het begin van het schooljaar is van groot belang om een veilige groep te creëren voor alle leerlingen.

Bevindingen/conclusie

De centrale vraag die hier werd gesteld is: Wat houdt ODD in en hoe kan er door de leerkracht gehandeld worden om de leerling en de klas te ondersteunen? Over dit onderwerp zijn een aantal hoofdpunten naar voren gekomen. ODD is een stoornis waarbij de leerling dwars, uitdagend en wraakzuchtig gedrag laat zien. Daarnaast zijn er emotionele symptomen. Om de diagnose te krijgen, moet het gedrag zich langer dan 6 maanden voordoen en moet het gedrag niet passend zijn bij de leeftijd en de ontwikkelingsfase. De prevalentie van ODD is 3% en de stoornis komt vaak samen voor met ADHD en Gilles de la Tourette. Met betrekking tot de handelingsadviezen is naar voren gekomen, dat het belangrijk is om een goede band op te bouwen met de leerling. De leerling moet het gevoel krijgen, dat hij/zij er mag zijn als persoon, ondanks het probleemgedrag. Stel haalbare doelen op met betrekking tot het gewenste gedrag en beloon het vertonen ervan. Het betrekken van de leerling bij deze doelen en de beloningen is noodzaak. Door het vinden van triggers die gedrag uitlokken, kunnen conflicten worden voorkomen. Een leerling kan zich dan terugtrekken op de afreageerplek. Waar nodig kan een time-out worden ingezet, op een vooraf afgesproken plaats. Met betrekking tot de communicatie is het noodzakelijk om duidelijk en eenduidig te communiceren, niet te reageren van uit emotie en het gedrag van de leerling te bespreken. Daarnaast heeft de leerling extra ondersteuning nodig bij het uitvoeren van executieve functies. Een leerling met ODD heeft een grote invloed op de groep. Werk als leerkracht dan ook aan een positieve en veilige groep.

In dit stuk zijn handelingsadviezen gegeven die leerkrachten kunnen inzetten in de klas. Hierbij is niet gekeken naar adviezen voor de omgeving, zoals het gezin. Daarnaast zijn handelingsadviezen gegeven, die niet zomaar moeten worden ingezet. Hiervoor moet gedegen gekeken worden naar de individuele leerling, de omgeving van deze leerling en zijn/haar noden. De ene leerling is de andere leerling niet, waardoor het ene handelingsadvies bij de ene leerling wel ondersteuning kan bieden en bij een andere leerling niet. Handelingsgericht werken kan helpen om op de juiste manier naar de leerling en zijn omgeving te kijken, op een goede manier samen te werken met de omgeving, transparant te werken en samen tot een gedegen aanpak te komen.

Referentielijst:

- Baard, M. & Elst, D., van der. (2010). *Ongewild lastig. Inzicht in veelvoorkomende (ontwikkelings)stoornissen bij kinderen*. Huizen: Pica.
- Balansdigitaal. (2012). ODD en CD bij kinderen. Verkregen op 8-1-2017, van <http://www.balansdigitaal.nl/stoornissen/odd-cd/>
- Horeweg, A. (2014). *Gedragsproblemen in de klas. Een praktisch handboek*. Houten: LannooCampus.
- Matthys, W., & Glind, G., van de. (2013). *Richtlijn oppositioneel-opstandige stoornis (ODD) en gedragsstoornis (CD) bij kinderen en jongeren*. Utrecht: De Tijdstroom.
- Pammeijer, N., Beukering, T., van., & Lange, S. de. (2009). *Handelingsgericht werken: een handreiking voor het schoolteam. Samen met collega's, leerlingen en ouders aan de slag*. Leuven/Den Haag: Acco.
- Tolan, P.H., & Leventhal, B. (2013). *Disruptive Behavior Disorders*. New York: Springer.